

СИНТАКСА И СЕМАНТИКА ПРЕДЛОГА *НИЗ**

У раду се на основу корпусне грађе представља морфологија, синтакса, синтаксичка семантика и семантика предлога *низ* као структурног елемента предлошког акузатива у стандардном српском језику, а који се у таквој формалној структури остварује само у спацијалном семантичком пољу.

Кључне речи: лингвистика, српски језик, синтакса, синтаксичка семантика, семантика, акузатив, предлог *низ*, спацијалност.

The subject matter of this paper is the morphology, syntax, syntactic semantics and semantics of the preposition *niz* as the structural element of the prepositional accusative case, based on corpus data, in the Standard Serbian language. This formal structure is realised only in the spacial semantic field.

Keywords: linguistics, Serbian language, syntax, syntactic semantics, semantics, accusative case, preposition *niz*, spatiality.

* У периоду од 2002. до 2007. а на молбу професора Предрага Пипера, прихватила сам се посла на српском делу међународног пројекта *Славјанске предлоге в синхронии и дијакронии: морфологија и синтаксис* (Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова, Филологический факультет, Лаборатория общей и компьютерной лексикологии и лексикографии), којим је руководила професорка Маја Владимировна Всеволодова (о пројекту у целини, и посебно о руском делу овога пројекта в. Всеволодова, Кукушкина, Поликарпов 2014), а са мном је рад започео и колега Слободан Павловић, задужен за дијакрони аспект (Павловић 2004, 2005), но пошто се касније повукао из овог посла, надаље је, за српски део, обрађиван само синхрони аспект предлошких јединица. И пре укључивања на овај пројекат објавила сам један рад посвећен темпоралном генитиву с предлогом УСРЕД (Antonić 1999), али током рада на њему осмислила сам концепцију описа синтаксе и семантике предлошких јединица у српском језику, коју примењујем у својим радовима из ове проблематике, а темељено првенствено на истраживањима синтаксе и семантике падежа, која сам у то време радила у Комисији за синтаксу Одбора за стандардизацију српског језика (Антонић 2005), непосредно сарађујући с професором Пипером, а под редакторством Милке Ивић. У периоду трајања овог међународног пројекта излагала сам саопштења и публиковала радове о појединачним предлозима: Антонић 2003, 2005а, 2006, 2007 и 2007а, али и након формалног завршетка пројекта, наставила сам да се бавим овом проблематиком, допуњујући у детаљима приступ, и фокусирајући се првенствено на оне предлоге који у синтаксичком или семантичком погледу имају неке специфичности, или недовољно разјашњене сегменте (Антонић 2008, 2011, 2019). Овај рад о предлогу *низ* припада, такође, тој проблематици, а посвећујем га професору Пиперу, одличном предавачу, изузетном лингвисти и слависти, ретко коректном и подстицајном сараднику, будући да формална структура с овим предлогом припада спацијалном семантичком пољу, чијем опису је, у србистици, поред свега другог, и он дао веома значајан допринос (Пипер 1977–1978, 2005; Piper 1989, 1997/2001²).

МОРФОЛОГИЈА ПРЕДЛОГА *НИЗ*. – Предлог НИЗ [старосрпски *низъ*,² старословенски префикс и прилог *низъ*³] према генези спада у групу секундарних предлога будући да је, по свој прилици, настао од прилога, али синхроно може се говорити о примарном предлогу. У старијем језику појављивао се и у лику НИЗА, с покретним вокалом, под утицајем фонолошког окружења (*низа зид, низа стубе, низа сиње море*), или испред енклитика (*низа се*), али већ од средине 20. века овај лик се повлачи из употребе и тек спорадично се може срести код неког старијег писца. У *Rječniku JAZU* стоји да се ради о сложеном предлогу, насталом од *ni-z*, али са недовољно уверљивим објашњењем, поготово што фонолошки хомоним *низ* (са дугосилазним акцентом) бележи већ и наведени речник, а иста фонолошка секвенца постоји и у придеву *низак* и именици *низина, низија*. Синхроно гледано, предлог НИЗ јесте једночлани предлог врло суженог синтаксичко-семантичког поља и колокацијског потенцијала, изразито ниске фреквенције и уског функционално-стилског домена употребе. У укупној језичкој грађи која се временски протеже у распону од краја 19. до почетка 21. века не уочавају се веће осцилације у фреквенцији. Функционално-стилски, одлика је првенствено прозног наративног дискурса, а мање осцилације у фреквенцији могу се запазити само у учесталости појављивања овога предлога у језику појединих аутора.⁴

СИНТАКСА ПРЕДЛОГА *НИЗ*. – Синхроно, предлог НИЗ се појављује као структурни елемент само предлошког акузатива. Према грађи *Rječnika JAZU*, тако је и дијахроно, мада је овај речник забележио и неколике потврде овога предлога с генитивом, и једну с локативом. Као предлошки формант не комбинује се с прилозима, али се у колокацији с две именице може појавити и у префиксалној позицији, па се срећу и номинално-падежне структуре *НИЗ брдо* и *НИЗ воду*, али и прилог *НИЗбрдо*, мада не и прилог *НИЗводу*, већ *НИЗводно*. Префиксални је формант и у именици *низбрдица*.

СИНТАКСИЧКА СЕМАНИКА ПРЕДЛОГА *НИЗ* КАО СТРУКТУРНОГ ЕЛЕМЕНТА АКУЗАТИВА. – Полазни критериј поштује основну хијерархију елемената у устројству синтаксичко-семантичких јединица, а пажња се усмерава на синтаксичко-семантичке услове нужне за конституисање структурног модела. Акузатив с предлогом НИЗ функционише само као специјални детерминатор реченичне предикације. Изузетно, може се појавити као синтаксички елемент идиоматизованих структура.

² Према корпусу у: Павловић 2006.

³ Према Ђорђић 1975.

⁴ Статистички подаци показују да је учесталост појављивања овога предлога највећа у језику С.В. Јанковић (*Дорћол*) и Г. Олујић (*Седефна ружа и друге бајке и Небеска река и друге бајке*) 0,18: један пример на 5,4 стране, Д. Ненадића (*Доротеј*) 0,15: један пример на 6,2 стране и Д. Ђосића (*Корени*) 0,13: један пример на 7,3 стране, а најнижа код Андрића (*Проклета авлија*) 0,02: један пример на 40,6 страна, (*Травничка хроника*) такође 0,02, али један пример на 34,6 страна. Учесталост појављивања у осталим наративним текстовима у корпусу креће се од 0,03 до 0,07. У текстовима који су књижевно-теоријског, етнолошког, друштвеног или хуманистичког усмерења, као и у журналистичким текстовима, учесталост појављивања овога предлога је занемарљива. У укупном корпусу (255 примера на 5239 страна) учесталост појављивања предлога *низ* износи 0,04: један пример на 20,5 страна.

ПРЕДЛОГ *НИЗ* КАО ЕЛЕМЕНТ СПАЦИЈАЛНОГ АКУЗАТИВА. – Синтаксичко-семантичко поље акузатива спацијалне идентификације дели се на два јасно диференцирана субпоља: субпоље спацијалне локативности (неусмерености у односу на локализатор) – смештање унутар граница локализатора, и субпоље спацијалне транслокативности (усмерености у односу на локализатор). У оба субпоља појављује се само предлошки акузатив и у оба субпоља предлошки акузатив комбинује се с глаголима кретања, тј. глаголима с обележјем динамичност (+), али у субпољу спацијалне локативности глаголи кретања остварују се с обележјем директивност (–) – објекат локализације креће се само у границама локализатора, при чему се може радити о глаголима кретања који су неутрални с обзиром на обележје смер кретања површином локализатора (–/+) или, најчешће захваљујући префиксу, имају обележје смер кретања површином локализатора (+), а у субпољу спацијалне транслокативности с обележјем директивност (+) – објекат локализације креће се у односу на локализатор као оријентир и, у случају акузатива, то је увек адлативност: обележје директивност (+) праћено је и обележјем циљ (+). Акузатив с предлогом НИЗ припада само субпољу спацијалне локативности.

1. Спацијална идентификација (смештање у простор).

1.1. Спацијална идентификација: локативност у простору.

1.1.1. Спацијална идентификација локационог типа (непосредна просторна локализација) с обележјем смер (+) спецификовано као кретање или пружање површином локализатора у правој линији (перлативност) *надоле/наниже 'од горе према доле' = од просторно више ка просторно нижој тачки.*

Модел а) $N_N + V_{\text{Din}(+) \text{Dir}(-) \text{Smer}(-/+) / \text{Smer}(+); \downarrow} + \text{НИЗ } N_{\text{Ak}} - \text{ акузатив с предлогом НИЗ:}^5$

• уз глаголе општег кретања који носе обележје динамичност (+), директивност (–), а у погледу обележја смер кретања по локализатору, необележени су: *ићи, кретати се, корачати, трчати, јурити/јурнути, летети 'јурити', оклизнути се, изгубити се 'отићи неприметно', банути 'појавити се изненада' вући се;*⁶

• уз глаголе почетне фазе кретања: *кренути, поћи, запутити се, отискивати се, полетети, потрчати,* или глаголе с аблативним или адлативним обележјем: *одлазити, одјахати, одмицати, отрчати, отићи, отпловити, долазити;*

• уз префиксирани глаголе који поред обележја динамичност (+), директивност (–), имају и обележје смер кретања површином локализатора у правој линији спецификовано од горе према доле: *падати // пасти, силазити // сићи, спуштати се // спустити се, сјуривати се // сјурити се, стрчавати // стрчати, слетети, сурвавати се // сурвати се, скотрљати се, склизнути, срозати се;*⁷

⁵ Символи и скраћенице: N_N – именица, права / примарна; $N_{N_{\text{живо}}(+)}$ – именица с обележјем живо (+); $N_{N_{\text{флуид}}(+)}$ – именица с обележјем флуид (+); N_{Ak} – именица у акузативу; V – реченична предикација / глагол; V_{Din} – глагол с обележјем динамичности; V_{Dir} – глагол с обележјем директивности; $V_{\text{Smer}(+) \downarrow}$ – глагол с обележјем смера кретања од горе према доле; $V_{\text{Перцеп}}$ – глагол перцепције.

⁶ У корпусу се нашао и архаизам: *главињати* = ићи без циља, лутати, тумарати; *тетурати се*, *посртати*, уп.пр.: [...] само је то рекао и продужио да *главиња низ пут* (ДЂ, 31).

⁷ Забележен је и архаизам *суљати се* = кретати се низ струму површину, уп. пр.: Он је није

- уз глаголе пружања: *пружати се, простирати се, ширити се*;
- уз глаголе кретања у воденој средини или по воденој површини: *пловити // запловити, пливати // запливати, плутати*;
- уз девербативне именице као синтаксичко-семантичке деривате настале од наведених глагола уколико подлежу процесу номинализације.

Типични објекти кретања су аниматни ентитети и течни флуиди: *вода, бујица*, ређе природни рељефни или предметни ентитети: *удубине, камење* (у корпусу и: *лубеница*), копнена превозна средства и пловни објекти: *скела, чамац, сплав, јахта*, уколико се ради о воденој средини или површини, али чије кретање је, у начелу (и за сада још увек), повезано са живим ентитетима.

С предлогом НИЗ комбинују се локализатори који денотирају:

- географске објекте код којих је висина карактеристична димензија: *брдо, брег, планина*, нпр.

[...] кад је Краљевић Марко тамновао горе у Старом граду па побегао из њега, *спустио се низ брдо* и прескочио Дрину, [...] (ИА, НДЋ)⁸; Пси, [...], лајаху за онима што су *силазили низ брдо*, на воду (МЦ, 7); *трчећи косо, низ брдо*, [...] набасала је, [...] на велику јаму, [...] (МЦ, 126); *Пође низ брдо*, тако нагло, љутито, да се кречњак ронио, [...] (МЦ2, 97); Кад би она *одјახала низ брег* пут Травника, капелан је остајао на клупи [...] (ИА, ТХ); [...] *спуштање* санкама *низ завејани брег*, лов на пастрмке, (АСП, 370: Д. Киш); Као да сам од себе бежи, окрете се и стаде *трчати* дечак *низ планину*, (ГОа, 14); [...] принц се поче *спуштати низ планину*, уверен да је све само сањао (ГОб, 67); Замишљен и збуњен, корак по корак, дечак поче *силазити низ планину* (ГОб, 77); дечак се још једном с поштовањем поклони мајци, узе свој резбарски нож и *пође низ планину* (ГОб, 78); [...] растајали су се после нежно, у љубави, испод плотова обраслих трњем, под којима је, *низ брдо, жуборила вода* (МЦ, 15); Али *лубеница*, наједном, подскочи и поче *се котрљати низ брдо* (ГОб, 22); Летео је све више, док не опази како се *низ брег котрља* златна *лубеница* са старицом (ГОб, 23);⁹

- њихове вертикалне или под различитим угловима закошене делове: *литоца, стрмина, падина, стена, обронак, урвина* 'стрми обронак', нпр.

чуо, није ни гледао, брзо се *суљао низ стрмину* (ДЋ, 21).

⁸ Уз примере из Андрићевих романа *На Дрини ћуприја*, *Травничка хроника* и *Проклета авлија* не наводи се број стране пошто су сви примери преузети из Gralis-Korpusa, електронског корпуса Андрићевог језика, насталог у Институту за славистику Универзитета „Карл Франц“ у Грацу (Аустрија), на пројекту Andrić-Initiative: Иво Андрић у европском контексту (2007–), којим руководи професор Бранко Тошовић, и на којем сам сарадник од 2010. године.

⁹ У примерима: *А све је, што је још и било ту, низ брдо*, било осиромашило (МЦ2, 83); У одјеку је, сад, међутим, чуо само тишину, јутарњу, у којој су кокоти певали, из тих рупа, где су биле куће, *низ брдо*, према Дунаву (МЦ2, 84) остварује се контактна позиција статичног, егзистенцијалног глагола *бити* са значењем 'постојати' и предлога *низ* с локализатором у акузативу, али је, ипак, базично присутан глагол кретања у форми глаголског прилога *идући*: [→ што је још и било ту, *идући* низ брдо]; [→ где су биле куће, *идући* низ брдо].

Разбојнике који су пали мртви у двориште једноставно *отискују НИЗ литицу* са северног бедема, [...] (ДН, 71); Ја сам упорно остајао при своје, сматрајући да ништа озбиљно нема да се приговори мом предлогу за *спуштање НИЗ северну литицу* (ДН, 82); Пратио сам сузним очима поворку коњаника која је *силазила НИЗ падину* узаним стрмим путељком (ДН, 44); *Спустим се* готово кришом *НИЗ падину* (ДН, 89); *Сјурим се НИЗ падину* и притајим се у јовику крај Мораве (ДН, 131); Кнез је *силазио НИЗ савску падину* (АСП, 638: С.В. Јанковић); чека да види чувену браћу Поповић како *се спуштају НИЗ падину* (АСП, 640: С. В. Јанковић); Дорћолски ветрови су разнели њихове речи, њихови кораци, кад *силазе НИЗ падину*, више не остављају трагове, (АСП, 640: С.В. Јанковић); и ту је клен могао да ме види како пред ноћ *НИЗ планинску падину силазим* на обалу (АСП, 781: М. Пантић); Тако је певао Миле у освит дана [...], а онда *се спустио НИЗ влажну стрмину*, [...] (ИА, НДЋ); А затим се девојка, [...], *изгубила НИЗ стрмину*, [...] (ИА, ТХ); Старац се једва држао на самару и мени се чинило да ће му сваког тренутка удови попустити и да ће *се скотрљати НИЗ стрмину* (ДН, 8); Није стигао ни да уздахне, а већ је *летео НИЗ стрмину* планине [...] (ГОа, 87); Споро му се приближавала *идући НИЗ оштру стрмину* равног детелишта, (ДЋ, 114); [...] отприлике две хиљаде свиња – *јурну НИЗ обронак* у море те се утопи (ДН, 135); Памтиле су га, затим, литице на које се пењао и *урвине НИЗ које је силазио* (ГОа, 85); као што поточна *вода* убрзава свој ток непосредно пре него што се преломи, *обори НИЗ стрме стене* и претвори у слап (ИА, НДЋ); [...] оне [округле удубине] *иду одозго са Старог града, спуштају се НИЗ литицу* до реке [...] (ИА, НДЋ); [...] као да се *лавине камења осипају* са свих страна *НИЗ травничке стрмине*, [...] (ИА, ТХ); залепета орао крилом тако да *камење полете НИЗ стрмину* (ГОа, 59);¹⁰

- заравни и усеке који су, као делови географског рељефа, такође често заковшени због природног успона и пада терена: *ливада, поље, пољана, долина, крчевина* 'искрчено земљиште у шуми' нпр.

Трчали су раздрагано *НИЗ ливаду*. Посматрајући их, чинило јој се да *трчи* заједно с њима. Брзо, брже, још брже! На ливаду, уз планину, *НИЗ долину*, и још даље: [...] (ГОБ, 9); Исакович *је силазио НИЗ крчевину* и није јој одговорио ништа (МЦ2, 98);

- или топониме географских предела које одликује природни успон и пад терена, нпр.

Спустише се брзо *НИЗ Околишта* (ИА, НДЋ); Још *идући НИЗ Околишта*, застајали су често и из велике кумове плоске натезали љуту ракију (ИА, НДЋ); празник је то увек био за чаршијску рају и помама као да су јој са

¹⁰ Један вид синтаксичко-семантичке контрадикторности забележен је у примеру: али не испушта из вида оног вижљавог скакавца што се вере уз стрмине, *стрчава НИЗ узбрдице* (ДН, 131) – предлог НИЗ, којим се исказује смер кретања 'према доле', стоји уз именицу с префиксом УЗ, којим се исказује супротан смер 'према горе'.

Преполца већ јавили да *низ Мало Косово наступа* ослободилачка војска (АСП, 278: Г. Божовић).¹¹

Предлог НИЗ често иде с локализаторима којима се означавају:

- географски водени текући објекти који немају висину, али чији ток има правац и смер – низводно = од извора ка ушћу, у смеру тока: *вода* 'речни ток', *река*, *поток*, *матица*, нпр.

Уместо да пристану уз скеле они *кренуше низ воду* којој нису могли да се отму, [...] (ИА, НДЋ); Чим се чамци напунише, *кретоше низ воду*, [...] (МЦ, 83); *Одмицала је, низ воду*, брзо, кроз оне дубоке, и луде, баруштине Тамиша и Бегеја [...] (МЦ2, 71); Исаковичу се било брзо досадило да слуша то, па је бежао од Вишњевског, и крио се, *одлазећи*, чамцем, на реку, *низ воду* (МЦ2, 381); Радисав је најпре тврдио да су се он и још један младић решили да беже и да су зато спремили мали сплав и *кренули низ реку* (ИА, НДЋ); [...] јер се по мрачној ноћи не може *пловити низ немирну реку*, [...] (ИА, НДЋ); [...] да није било онога млаког топлог ветра што је изненада *бануо низ реку* [...] (ДН, 167); Зато и не изненађује чињеница да су Јапанци „осмислили духа који у наш свет улази *плутајући низ планински поток*” (ЗБМСКЈ, 119); На једном се месту клен храни а на другом сунча, а када му је *глава окренута низ матицу*, он само пролази, није расположен да презалогаји (АСП, 783: М. Пантић);¹²

- њихови називи (хидроними), нпр.

Риба бјелица, [...] *долази* у јатима *низ Рзав* да се овде на ушћу мрести, [...] (ИА, НДЋ); *Низ Дунав*, све до Оршаве [...] *отпутовала је* јахта Александар (ВД, 168);

- или уздужни простор уз водене токове, природни: *обала*, или урбанистички: *кеј*, нпр.

Слао је сејмене [да иду] *низ обалу* да траже оног другог сељака [...] (ИА, НДЋ); Стисла сам зубе и полако *пошла низ обалу* [...] (СС, 176); пређе обронак равнице и *отисну се низ високу стрму обалу* пут потока (АСП, 199: И. Андрић); Руди је помислио да неком тајанственом посматрачу, који у том часу са осматрачнице свога стана посматра загрњени пар како опрезно *одмиче низ Београдски кеј*, није необичан Соњин ход (ДВ, 124);

Предлог НИЗ колоцира и са именицама којима се денотирају саобраћајни ко-

¹¹ Необичним, стилски особеним, могу се сматрати примери: Сутрадан ме сликари истераше из стана. *Одох низ Србију* с торбицом и штапом (АСП, 294: М. Булатовић); Можда бих и ја могао с тобом [*поћу*] *низ свет*? (АСП, 295: Булатовић).

¹² Ретко се као локализатор може појавити неки површински ентитет повезан с водом или влагом, уп. пр.: стрепим да *се не оклизнем низ гњецаву стељу* [= слама која се простире као лежај за стоку] и не откотрљам у врзину купине (ДН, 153).

ридори који су хоризонтални са наглашеном уздужном димензијом, дакле који у начелу немају висину, али су повезани с географским тереном којем су успон и пад иманентне особине: *друм, пут, стаза, улица*, нпр.

Низ стрми друм са Лијеске, преко Околишта почели су да *се спуштају* у касабу остацн разбијених турских чета (ИА, НДЋ); Поред све своје тежине, *слетео је* лако и брзо *низ стрми пут* [...] (ИА, ТХ); Тола *отрча низ пут* (ДЋ, 12); довикнуо је а коњи га галопом *однели низ пут* (ДЋ, 74); коњи вршште, туку копитима, кидају дизгине и галопом *јуре низ пут* [...] (ДЋ, 87); она се окрену и полако *пође низ пут* за коњима (ДЋ, 87); подиже се и *отрча низ пут* (ДЋ, 88); брзим кораком изиђе на вратнице и *замаче низ пут* (ДЋ, 117); Дечак *пође низ стазу*, старица за њим (ГОБ, 22); Скренуо је и *пошао низ стрму улицу* с једним фењером (ДЋ, 119); задављен лупњавом срца, готово *потрчао низ улицу* [...] (ДЋ, 158); Када би јој то успело, *потрчала би низ улицу* [...] (ДВ, 105); Само стотину метара даље *низ главну улицу*, подрхтавају калемови конца [...] (ДВ, 113); пријатељски ме плеснуо по рамену и тријумфално *отишао низ улицу*, не осврћући се (СС, 27); *Низ улицу је клизио* црвени трамвај, пригушено звонећи у тамној ноћи (АСП, 590: Б. Шћепановић); *Низ улицу је* ипак бешумно *клизио* црвени трамвај, [...] (АСП, 593: Б. Шћепановић).

Предлог НИЗ комбинује се и са именицама којима се именују:

- грађевински објекти који имају висину или њихови вертикални делови: *кула, зидови, бедем, оџак, доклат / балкон, стубови, олук, окно, стакло*, нпр.

Помоћу њега он би *се спустио низ кулу* (ГОа, 51); [...] водене капи висе с таванице [...] *Цеде се низ зидове* (ДН, 31); [...] да *спустимо низ северни бедем* неколико окретнијих момака у току ноћи (ДН, 82); Тола отворених уста звера по соби, загледа у *оџак низ који силази*, [...] (ДЋ, 41); Ко зна шта би било, да Сеп није дотрчао и зграбио Резу и *понео је, низ доклат*, [...] (МЦ2, 236); [...] и на мосту самом постављене дизалице на чекрк; помоћу њих су се радници на покретној скели, [...], *спуштали низ стубове*, [...] (ИА, НДЋ); девојчица је нетремице зурила у плод, а време *се вукло* као кишне капи *низ окно* (ГОБ, 11); *Низ стакло се слива* вода (АСП, 332: М.Ј. Вишњић);

- делови грађевинских објеката који служе као коридори и имају успон и пад: *степенице, стубе, басамци*, нпр.

Збуњен миш би *стрчао низ оно неколико степеница*, [...] (ИА, ТХ); Павла су затим *повели, низ степенице*, [...] (МЦ2, 148); А лакеј, који уђе, *отпрати* Павла *низ мраморне степенице*, до капије у мрачној хладовини, [...] (МЦ2, 189); Исакович је, међутим, крај Волкова *корачао, низ степенице*, [...] (МЦ2, 196); *Сјурила се низ широке, дрвене, степенице*, изгубивши папуче (МЦ2, 263); Павле није знао шта та реч значи, али је осећао, кад га Божич *поведе низ степенице*, [...] (МЦ2, 343); Аћим *сиђе низ опитинске степенице*, (ДЋ, 82); Стигавши на станицу, трчећи се *спушта низ степенице* у гротло метроа (ДВ, 183); *бацио* га главачке *низ хотелске сте-*

пенице (СС, 22); док *силази* испред мене *низ степенице* (СС, 49); *Одох низ степенице*, [...] (СС, 62); *замишљено сиђе низ камене степенице* [...] (АСП, 243: Д. Васић); Док сам *се спуштао низ степенице*, приметих да сам заборавио пола жонглерских трикова (АСП, 291: М. Булатовић); *сиђе низ степене* па се упути низ Балканску улицу (АСП, 437: Р. Петровић); [...] она је *стрчала низ степенице* и запутила се друмом, (АСП, 506: И. Андрић); [...] брзо набаца сено на отвор и *сјури се низ стубе* (ДЂ, 94); човек је носио под оковратником бич лепо везан у машну, на високим потпетицама чизама две црвене мараме да *се не би клизао* на поледици *низ будимске басамке* [...] (АСП, 621: М. Павић);

- или им је хоризонтално простирање дужином изразита карактеристика: *ходник*, *дугачка просторија*, *авлија*, нпр.

Моша, погрбљен, жустро *одлази низ ходник* (СС, 202); отворио је предусретљиви и елегантни Марјановић и *пропустио ме у дугу просторију низ коју* је према мени већ хитала ноторна фигура попа. (СС, 104); *Кренуо је низ авлију* пут заклоњених углова [...] (ИА, ПА); А фра Петар *продужује* своју шетњу *низ Авлију*, до неког другог круга, [...] (ИА, ПА).

Хоризонтални, а овде и наглашено издужени локализатори с глаголима кретања могу се концептуализовати као закошене равни, будући да кретање таквим локализаторима може стварати утисак кретања од више – полазне ка нижој – циљној тачки у простору, а у случају неких локализатора могу се довести у везу са географским успоном и падом терена (нпр. *авлија*, или *двориште*, као у овом Андрићевом примеру).¹³

Као локализатори с предлогом НИЗ могу се комбиновати и:

- предметни ентитети који имају висину: *мердевине*, *лестве*, *колац*, *стуб*, или се могу поставити у одговарајући положај на висини: *даска*, у положај да висе: *конопац*, или у коси положај *нит*, нпр.

Спустила се опрезно низ мердевине. *Низ колац је текао* само слаб млаз крви (ИА, НДЂ); Од тога су *низ бели средњи стуб моста остајали дуги, прљави млазеви* који су се видели надалеко (ИА, НДЂ); Подбрадак наслонио на орахову даску, на којој је изрезбарено лишће. Брада *виси низ даску*

¹³ У литератури постоји тумачење да у случају „кретања површином равног локализатора” „место посматрача у односу на објекат локализације” може бити релевантно у одређивању за предлог НИЗ или УЗ: „Уколико неко полази из наше непосредне околине, смер његовог кретања ћемо, највероватније, оценити као кретање ’низ’, док ћемо смер кретања особе која полази са веће удаљености и приближава нам се оценити као кретање ’уз’” (Арсенијевић 2003 [2005]: 183). Моје је мишљење да у спацијалној ситуацији у којој се просторни однос између три обавезна елемента: објекта локализације, глаголске радње и локализатора успоставља посредством предлога НИЗ, како у случају вертикалних или закошених тако и у случају привидно хоризонталних локализатора (или оних који се тако концептуализују) положај посматрача није релевантан, као што то није случај у начелу ни са осталим типовима спацијалних релација.

преко лишћа, као да је закуцана (ДЂ, 173); *Спустио се низ конопац* који је висео с балкона; Гледам увис, и видим: кроз лишће се, према небу, одсликава меки цвет узрелог маслачка; лелуја се, *клизи НИЗ косу невидљиву нит*, и пада на земљу (АСП, 528: Ж. Павловић);

- природни, ботанички ентитети који расту у висину: *дрво, стабло*, или анимални ентитети који имају висину: *коњ*, нпр.

И Ресула, који се хвалио да је покопао пук, оста незакопан, *срозан НИЗ дрво* ољуштено од курума. (АСП, 270: Д. Васић); Њихови заиста вешто савијени турбани од финог ткива – жица злата, жица свиле – њихове криве сабље које су сликовито *висиле НИЗ коње* и њихова широка одела вишњеве боје, привлачили су све погледе (ИА, ТХ).

У корпусу је потврђено, истина, само једним примером, али ваља скренути пажњу да и предметни ентитети, или делови грађевинских објеката, који се могу поставити како у вертикални тако и у хоризонтални положај, а које одликује шупљина, тј. празан унутрашњи простор, такође могу бити локализатори с којима колоцира предлог НИЗ: *сливник, цев, олук, ојак*¹⁴ (само у вертикалном положају). Објекат локализације у таквом случају, по правилу је течни или гасовити флуид, а једино по изузетку аниматни или предметни ентитет. Забележен је само пример у поредбеној структури као делу проширене метафоре у којој је време концептуализовано као течни флуид.

А онда *потече* време као киша *НИЗ олук*, [...] (ГОБ, 10).

Модел б) $N_{N \text{ fluid (+)}} + V_{\text{Dir (+) Dir (-) Smer (-/+) / Smer (+): \downarrow}} + \text{НИЗ } N_{\text{Ак}} - \text{ акузатив с предлогом НИЗ:}$

- уз глаголе тока: *тећи // потећи, лити, литити, ронити* 'лити', *сливати се, разливати се // разлити се, цедити се, струјати, цурити, капљати*;

- или друге глаголе кретања чија лексичка семантика не упућује на специфичан тип локализатора: *кренути, клизити // клизнути, котрљати се, силазити*.

Типични објекти кретања у овом моделу су течни флуиди, најчешће излучевине живог организма: *сузе, зној, крв*, или течности: *вода, сок, ракија*, а локализатори су:

- усправни делови, по правилу човекове, главе: *лице* и делови лица: *образ, брада, кожа*, потом *врат, грло*, нпр.

По челу и слепоочницама избијају му крупне *грашке зноја*, [...] а онда блесну на сунцу и *крену* као млаз *НИЗ наборано лице* (ИА, НДЂ); Изашла сам из одаје, [...] и пустила да ми *сузе теку НИЗ лице* (ДН, 9); *Зној* му се *цеди НИЗ дебело лице* [...] (ДН, 51); па сам у једном тренутку, [...], покупио

¹⁴ Када се нпр. ради о *олуку* и *ојаку*, као деловима грађевинских објеката, непосредни локализатор може бити њихова унутрашњост, али и њихова спољна страна, као што је у примеру који се налази у групи која илуструје локализаторе који су грађевински објекти који имају висину или њихови вертикални делови.

вршком прста једну сузу што је клизила низ њено лице (ДН, 79); [...], *низ тавна лица су се котрљале сузе радоснице*, (ДН, 152); оне крупне сузе које се котрљају једна за другом *низ укочено лепо лице материно*, [...] (ДН, 154); Неколико ситних ватрица *силази јој низ лице* и капље у крило (ДЋ, 32); [...] клечала је једна у црно обучена проста Буњевка, *ронећи сузе низ своје бело лице* (АСП, 49: Б. Атанацковић); мени *низ лице потекоше сузе* (АСП, 523: Ж. Павловић); Плачем. *Низ лице ми теку сузе*, (АСП, 525: Ж. Павловић); [...] пусти да јој *сузе роне низ образе* [...] (МЦ, 42); *Низ образ* јој је *клизила суза* (ГОа, 24); *Низ образ* младића *клизну суза* [...] (ГОа, 41); *Низ образ* му *склизну суза* [...] (ГОб, 37); *низ дечаков образ склизну суза*, [...] (ГОб, 83); *низ образе грозне сузе лије* (СС, 35); *Липти* му *крв низ жуту кожу* и чекињасту *браду* (ДН, 76); Лица су им тамна од сока што *цури низ* њихове *ужурбане браде*, [...] (ДН, 89); *Ракија тече низ* *кудраву браду* [...] (ДЋ, 15); [...] *зној* им је *текао цурком низ* *жилаве* и *необријане вратове* у светлим млазевима (ИА, ТХ); [...] *низ врат*, *знојав* и *врућ*, из отворене ране *слива се крв* (АСП, 520: Ж. Павловић); [...] *уместо* да буду до врха пуне бистром, хладном и пенушавом изворском водом која *разгаљује упаљена*, сува *непца* и *струји низ* *грло* као *божија благодет* (ДН, 81–82); *Осећам* како ми *сок тече низ* *грло* и *пали га* *миришљавом* и *отужном* *слашћу* (АСП, 521: Ж. Павловић).

Тело и *усправни делови тела* аниматних ентитета као локализатори: *рука*, *шапа*, *подлактица*, *кичма*, *леђа*, *бедра*, *бутине*, *груд*, *стомак*, и ређе одевни предмети и њихови делови који покривају делове тела: *ногавица*, *рукав*, с предлогом НИЗ могу колоцирати

- с флуидним објектима локализације – излучевинама живог организма: *зној* или течностима *вода*, *моча*, *мед*, нпр.

Једном *руком држи печену јагњећу плећку*, *врућу* и *сочну* са *мочом* која *капље низ подлактицу* (ДН, 52); Тад он *касапским ножем одсече кришку саћа*, са саћа му се *низ маљаве подлактице сливао мед* (АСП, 521: Ж. Павловић); *Пуштам* да ми *вода силази низ кичму*, *сливајући се са голе главе* (ДН, 166); *потече* му *зној хладан низ кичму* (ГОа, 57); Као *уклета лутала* је *Капљица* испод *земље*, *клизила низ леђа* *знојних рудара*, *низ шапице* *кртица* и *роваца*, *тражила извор* (ГОа, 21); *Радана* *низ леђа* као да неко *прели леденом водом* (ГОа, 78); *Низ ногавице* му се *цедила* *вода* [...] (ГП, 20);

- са одређеним сензацијама својственим човековом телу које су последица различитих физиолошких или психолошких стања: *језа*, *дрхтавица*, или *срце* као метонимија страха, *блесак у грудима* као метонимија дрхтаја, нпр.

[...] а отац осети како му се *језа* [...] *слива низ кичму* (ГОб, 62); или у персонификацији: *Низ кичму* *малог сунцокрета прође језа*: није нека нарочита срећа родити се као сунцокрет! (ГОа, 7); [...] и *дрхтавицом се сјури* *низ* *њу*, не од зиме, *виде* да је он *одсутно гледа*, да је не *види* (ДЋ, 74); *Срце* му је *јурило низ руку*, [...] (ДЋ, 62); [...] *блесак* у *грудима* који

клизне низ стомак у препоне, језа у стопалима и слепоочницама (ДВ, 15);

• или са другим деловима тела, пре свега горњим екстремитетима: *рука / руке, прсти, длан / дланови*, нпр.

[...] али кад младићеве *руке клизнуше низ* њу [...] девојка се изви [...] (ИА, ТХ); Омлитавео, скоро онесвешћен, [...] са *рукама које су мртво висиле низ тело* (АСП, 461: Д. Васић); и *руке се* с гађењем тргоше и клонуло *падоше низ бедра* (ДЂ, 36); Док јој је [...] *рука* полако клизила [...] *летела низ благе косине бедара и бутина*, [...] (ДЂ, 68); [...] *рука* не престаје да га *глади*, [...] *низ кичму* (АСП, 210: И. Андрић); Единини *прсти прешли су низ Рудијева леђа*, [...] (ДВ, 104); *Дланови клизе низ леђа* [...] (ДВ, 131); Соња [...] прелази нежно *дланом низ његове груди, стомак*, и онда застаје (ДВ, 131).

Коса као део главе може се појавити у својству локализатора са флуидним објектом локализације, нпр.

[...] *цурак* са темена *силази низ слепљен прамен косе* и пада на леву јагодицу (ДН, 142);

али у корпусу, ипак чешће, као објекат локализације концептуализован најчешће као флуид – водени слап, будући да колоцира с глаголима *падати, клизити, журнути, разлити се*, или као висећи предметни ентитет с глаголом *висити*, и локализаторима: *лице, врат, леђа*, нпр.

Низ лице му је падала светла, скоро сребрна *коса*, (ГОБ, 38); [...] *кракат и плећат са дугом сребрном косом* [која је падала] *низ леђа* (АСП, 476: Г. Божовић); А тамна јој је *коса падала низ врат*, [...] (МЦ2, 231); Црна јој *коса* у дугим курјуцима *пада низ леђа* (АСП, 397: Б. Станковић); [...] а видео је и како јој, тешка, бакарно тамна, *коса, низ врат клизи*, [...] (МЦ2, 337); И расплете своје *косе које журнуше низ* њу као поток из планине (АСП, 447: С. Краков); [...] њена би се *коса, разливена низ врат*, [...] (МЦ2, 89); Њена огромна црна *коса* била јој *се разлила низ врат*, [...] (МЦ2, 300); *Коса* јој је, једино, била црна и *висила низ врат*, као црна грива (МЦ2, 354).

Ретки су примери са предметним објектом локализације: *кићанка*, или опционом делом лица: *брци / бркови*, и делом главе аниматног ентитета као локализатором: *уво, брада*, уп. пр.

Над бледим челом имала је неку, накривљену, венецијанску, црвену капицу, ко зна откуда, са које јој је *низ уво висила, сребрна, кићанка* (МЦ2, 210–211); То је био повисок човек, жут и рошав у лицу, са великим, сивим очима и дугим црним *брцима, који су му висили низ браду* (МЦ2, 645);

односно *сукња, униформа* (специфичног кроја), или *новине*, и делом тела аниматног ентитета као локализатором: *бутине, кук, нога*, уп. пр.

сукња се смуљи [арх. = срозати се, скупити се] *НИЗ глатке бутине*; (ДЂ, 153); Била је (*унуформа*) црна, [...]. Узана у пасу, тесна у раменима, *крилата низ кук* (МЦ2, 537); Чита и *пушта новине низ ногу*, дуго замишљено ћути (ДЂ, 184).

Модел в) $N_{N_{\text{живо}}(+)} + V_{\text{Перцеп}} + \text{НИЗ } N_{\text{Ак}}$ – акузатив с предлогом НИЗ којим се денотирају локализатори који уобичајено колоцирају с глаголима кретања, али у овом моделу стоје уз:

- глаголе визуелне перцепције који се, у начелу, не доводе у везу с обележјем динамичности, директивности или смера кретања по локализатору, али чија лексичка семантика може имплицирати *кретање погледа*, па када се они комбинују с овим предлогом, поред именована визуелне радње имплицира се и смер 'од горе према доле' у којем се поглед пружа у равној линији површином локализатора: *гледати // погледати, видети, зурити, бити загледан*. То је још уочљивије у декомпонованим глаголским структурама: *прелетети погледом, испратити погледом, спустити поглед, имати видик, пружити око, клизити оком*, нпр.

[...] *гледајући низ велику зелену реку* обраслу ракилама [...] (ИА, НДЂ); [...] како најпосле зажмуривши на једно око *гледа низ испружену косу*, као да циља, и процењује јој оштрину и ков (ИА, ТХ); Чинило му се да заиста *гледа низ улицу*, али темишварску (МЦ2, 85); Ето, *гледам овде низ разбој*, [...] (АСП, 283: Г. Божовић); [...] *погледам* с времена на време *низ литицу* (ДН, 90); Онда је она изненада устала, *погледала низ реку*, [...] (ДН, 164); ја зауставих коња и окренух га да бих уназад још једном *погледао низ Косово* (АСП, 475: Г. Божовић); Разговарам са својим пчелама, *зурим низ Косово* [...] (АСП, 483: Г. Божовић); Био је *загледан, низ стрму, празну, будимску, улицу* (МЦ2, 82); *Прелеао је погледом, и нехотице, низ њена леђа. Низ њену косу боје кестена, низ њена плећа* [...] (МЦ2, 127); поправи му наборе на огртачу и *погледом га испрати низ улицу* (ГОа, 24); Коначно му се *поглед спусти низ брежуљак* (ГОа, 34); [...] па с тугом *упери поглед низ стрмину* (ГОб, 53); [...] та софа од камена лебди у простору, [...] а са *отвореним видиком низ реку* [...] (ИА, НДЂ); А ковач *пружа око низ белу зраку јагагана*, (ДЂ, 100); Руди је *клизио свевидећим оком низ улицу* (ДВ, 170);

- и уз глаголе акустичке продукције и аудитивне перцепције који имплицирају кретање или ширење звука: *пуштати глас, проваљати се / проламати се, пропети јеку, поћи зачути се' песма / прича, зачути се*, нпр.

У истом ставу и истим покретима, којима је некад *пуштао свој чувени глас низ сокаке*, он и сада објављује свету, [...] (ИА, ТХ); Планинским усеком *низ речицу проваљало се магареће њакање* (ДЂ, 72); Ветар начас *пронесе нејаку, искидану јеку низ улицу*, [...] (АСП, 697: Д. Михаиловић); Од среће жена запева, а *песма пође низ ливаду* и шуму, [...] (ГОа, 88); Дечак је чудотворац! – *пође прича низ реку*, па и даље (ГОб, 20); *Низ чаришију се зачу неко дозивање*, [...] (ИА, НДЂ).

Локализатори у овом моделу по правилу имају карактеристике као и у претходним моделима.

1.1.2. Спацијална идентификација оријентационог типа (посредна просторна локализација) с обележјем кретања или пружања објекта локализације латерално у паралелној линији с локализатором: 'дужином'. Лексички потенцијал предлога НИЗ не укључује квантификативно обележје типа проксималност (близина локализатору), али синтаксичко-семантички контекст и искуствено знање о просторном односу одређеног објекта локализације и типа локализатора сугерише да се ради о проксималности, а у неким случајевима може се говорити и о непосредној проксималности.¹⁵

Модел $N_N + V_{\text{Dir (+) Dir (-)}} + \text{НИЗ } N_{\text{Ак}}$ – акузатив с предлогом НИЗ којим се денотирају најчешће географски водени текући објекти: *вода, река* или њихови хидроними: *Дрина, Дунав, Миљацка*, планински венци или саобраћајни коридори: *пруга, пут, граница*, у синтаксичко-семантичкој вези са објектом локализације који је најчешће аниматни ентитет у кретању, урбанистичка или ботаничка целина: (насељено) *место, град, шума*, или саобраћајни коридор: *друм, пут, пруга*, који се пружа, а уз:

- глаголе кретања: *ићи, преметати се* 'кретати се', *поћи, одлазити*, нпр.

Кад човек пређе мост, излазећи из касабе, и напусти главни друм који скреће десно, [*идући*] *низ реку* [...] (ИА, НДЋ); *Пруга је ишла низ Дрину*, оном стрмином испод Мејдана [...] (ИА, НДЋ); *Ишао је низ Миљацку*; (АСП, 208: И. Андрић); [...] био је читав град, ту, на пештанском асфалту, и још један град тамо, далеко [*идући*] *низ Дунав*, [...] (ДВ, 149); Тај шаролики и лукави и груби свет који се на тој великој раскрсници *преметао* из Београда у Земун, из Земуна у Београд, *низ Дунав* и уз Дунав, [...] (ИА, ТХ); [...] *поће* младић *низ реку* (ГОа, 42); Многи су *одлазили* далеко *низ реку*, пола сата хода, до Калате или Мезалина, и отуд посматрали мост [...] (ИА, НДЋ); Јер, и као пензионер будио се пре петлова, и попивши кафу и ракију, *одлазио* *низ пругу* према Острвици (ДВ, 33);

- глаголе пружања: *пружати се, простирати се, ширити се*, нпр.

Вративши се војницима, он их журно поведе кроз ретку шуму, [*која се пружала*] *низ воду*, до Беренклауа, који га је чекао код чамаца (МЦ, 83); Па је умео да нађе свако укрепљено место [*која се пружа*], *низ Саву, и границу* (МЦ2, 242); Добро је да је пут [*који се пружа*] *низ Миљацку* тако раван и тако дуг; (АСП, 208: И. Андрић); Са свих страна нагрнула кола, фијакери, чезе, волујске запреге [...] путем [*који се пружао*] *низ Ругову*, цестом од Бање (АСП, 656: Д. Николић);

- или глаголе заузимања положаја узастопним смештањем појединачних примерака у паралелној линији с локализатором: *низати се, ређати се*, нпр.

¹⁵ У речницима и граматикама српског/српскохрватског језика, као и у досадашњој литератури посвећеној предлошком акузативу (Арсенијевић 2003[2005]; Антонић 2005; исто тако ни у Пипер 1977–1978, Рипер 1997/2001²; Павловић 2006), ово значење предлога НИЗ није помињано.

[...] а кад је он превари, преселила се у једну од оних малих кућица што се ређају низ Хисета до у Доње Табаке (АСП, 208: И. Андрић); Лево од скеле, низ воду, виде [како се пружају] велике врбе [...] (МЦ, 32).

Како примери показују, могућност да се акузативом с предлогом НИЗ исказе значење спацијалне идентификације оријентационог типа произилази искључиво из својеврсне логичке контрадикторности до које долази у колокацијској вези одређеног објекта локализације, врсте кретања и типа локализатора. Наиме, уколико се аниматни објекат локализације *спушта низ стрмину* или *плови у чамцу низ реку* однос између три елемента спацијалне релације сасвим је очекиван, па се, сагласно томе, остварује и значење спацијалне идентификације локационог типа, тј. кретање објекта локализације површином локализатора у правој линији у смеру 'од горе према доле'. Али, ако аниматни објекат локализације *шета низ реку* или *иде низ пругу*, ако се *шума* као ботаничка целина *пружа низ воду*, а *пруга* као саобраћајни коридор *иде низ Дрину*, онда је однос између три елемента спацијалне релације такав да је могуће говорити само о спацијалној идентификацији оријентационог типа: објекат локализације се креће или пружа у паралелној линији поред уздужног локализатора, дакле латерално и притом проксимално. Уз то, сасвим је јасно да је овде појава предлога НИЗ могућа управо због локализатора који су, иако привидно хоризонтални, повезани с воденим током или географским успоном и падом терена.

Предлог *НИЗ* са апстрактним локализаторима, у поетским метафорама и идиомима. – Предлог НИЗ је колокабилан првенствено с конкретним локализаторима. Корпус језичке грађе који је овом приликом прегледан потврђује да се овај предлог веома ретко комбинује с апстрактним локализаторима, и то, по правилу, онима који се концептуализују као течни флуиди. У примерима којима располажемо: *струја* 'животни ток', *матица пакости*, *вртлози мисли*, *време*, *левак времена*, *сливник историје*, уп. пр.

Изгубивши веру у смисао даљег успона на путу на коме се толико заморио а који му није донео оно што је очекивао од њега, Рота се пустио низ струју, не желећи ништа друго до живот без болести и сиротиње [...] (ИА, ТХ); Радије ћу трпети да ме моји потајно називају излапелим маторим кљусетом [...] него што ћу запливати низ матицу њихове пакости [...] (ДН, 55); Они су можда и наслућивали да би тај човек могао и бити у праву, али нико није хтео заплвити низ вртлоге његове опасне мисли [...] (ДН, 103); Бриге ће отпловити низ време [...] (АСП, 712: Н. Митровић); Са сваким гутљајем малвазије клизио сам све дубље низ левак времена, дубоко у младост (ДВ, 44); [...] те му и властити немачки народ клизи низ исти сливник историје, којим одлази народ јеврејски. Ствар је у томе што историја никако не може да буде „данас” (ЗБМСДН, 553).

У текстовима које одликује изразита поетска метафоризација предлог НИЗ повезује системски атипичне, сасвим неочекиване објекте локализације, глаголске радње и локализаторе. Уп. пр.

Седам белопутих младића запаљени су били, а бела им се пут клатила *НИЗ тело* као восак медени низ воштанице (АСП, 428: Р. Петровић); Имала је неки непојмљив *мрак у очним дупљама, који јој је стално капао НИЗ трепавице* (АСП, 281: М. Булатовић); *Месећ збуњено склизну НИЗ западну ивицу неба*¹⁶ (ГОа, 95); [...] *а месечина се као суза НИЗ образ неба сливала* (ГОа, 97); *Низ сребрне нити месечине спуштало се на ливаду јато звезда*, од чијег сјаја ливада постаде још плавља (ГОб, 21).

Појава предлога НИЗ као елемента акузатива базично заснована на спацијалном односу локационог типа среће се и у два идиома: *ићи некоме низ длаку* са значењем 'ласкати некоме, улагивати му се' и *пуштати // пустити некога / нешто низ воду* 'дићи руке од некога / нечега, одустати од некога / нечега', што је потврђено и примерима из корпуса. Уп.

Буна је, са краћим или дужим затишјима, трајала годинама, и број тих који су *пуштани НИЗ воду* „да иду и траже другу, бољу и паметнију главу”, био је у току година врло велик (ИА, НДЋ); Посади чо'јек и посије, а свеједно је, тако ми великог и јединог Бога, ко да га *НИЗ воду пусти* (ИА, НДЋ); [...] Баки је тада [...] *викао својим танким гласом: Шта ће ти сиромах? Шта се лепиш за сиротињу? Пусти је нека иде НИЗ воду*, куд је пошла [...] (ИА, ТХ); Најпосле га његово некадашње друштво *пустило НИЗ воду* (ИА, ПА).

СЕМАНТИКА ПРЕДЛОГА *НИЗ*. – У савременом стандардном српском језику предлог НИЗ, као структурни елемент само једног падежног облика – предлошког акузатива, припада, и само једном категоријалном семантичком пољу, и то оном базичном – пољу спацијалности, притом једино субпољу спацијалне локализације. Падежна структура с предлогом НИЗ не може се наћи у субпољу спацијалне транслокализације, иако се практично појављује једино уз глаголе с обележјем динамичности. Наиме, због семантике предлога НИЗ, која подразумева кретање површином локализатора у правој линији – перлативност (а никако кретање/померање у односу на локализатор), уз присуство обележја смер (+) и спецификацију смера по вертикали 'од горе према доле', ови глаголи се у датом синтаксичко-семантичком контексту остварују само с бележјем директивност (–), што је у контрадикцији с иначе диференцијалним обележјем акузатива у падежном систему српског језика, које се остварује као директивност (+). Падежна структура с предлогом НИЗ припада доминантно субпољу спацијалне идентификације локационог типа, дакле кретање у правој линији површином локализатора подразумева интралокализацију. Тако је и у синтаксичко-семантичком моделу у којем се акузатив с предлогом НИЗ појављује уз глаголе визуелне перцепције, акустичке продукције и аудитивне перцепције, који се обично не повезују с обележјем динамичности, али чије значење имплицира кретање погледа или звука. Диференцијална карактеристика локализатора јесте вертикална или под различитим угловима закошена раван, потом привидно хоризонтална раван којој су флуидни ток или успон и пад географског тере-

¹⁶ Локализатор *ивица* може бити концептуализован као хоризонтална линија, али и као руб преко којег се објекат локализације вертикално спушта, што је случај у овом примеру.

на иманентне особине, или се, истина ретко, ради о грађевинским хоризонталним изразито издуженим коридорима који се на сличан начин концептуализују, будући да кретање таквим локализаторима може стварати утисак кретања од више ка нижој тачки у простору. Објекти локализације у кретању јесу аниматни ентитети, ређе предметни објекти, копнена превозна средства, пловни објекти и течни флуиди. Падежна структура с предлогом НИЗ под одређеним синтаксичко-семантичким условима, тј. када је успостављена својеврсна семантичко-логичка контрадикторност између три елемента спацијалне ситуације: објекта локализације, глаголске радње и локализатора, може се појавити и у субпољу спацијалне идентификације оријентационог типа, дакле подразумевати екстралокализацију, притом с обележјем латералности и проксималности: кретање, пружање објекта или ређање у низу објеката локализације у паралелној линији с бочном страном локализатора – латерално, којем је дужина карактеристична димензија или издуженост карактеристика облика.

Падежна структура с предлогом НИЗ доминантно се остварује у домену конкретних просторних односа. Апстрактни локализатори су ретки и по правилу се ради о појмовима који се концептуализују као течни флуиди (*бриге ће отпловити низ време*), а могућа је само интралокализација. Будући да се ова структура остварује само у спацијалном семантичком пољу, нема ни појаве транспоновања интралокализације у друга категоријална семантичка поља. Једини вид семантичког транспоновања интралокализације исказане овом структуром јесте онај идиоматског типа (*ићи низ длаку; пустити низ воду*).

Цитирана литература

- Антонић, Ивана. «Предлоги УСРЕД, НАСРЕД, ПОСРЕД в современном сербском стандартном языке». Международная конференция «Грамматика славянского предлога», Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова, Филологический факультет, Лаборатория общей и компьютерной лексикологии и лексикографии, Москва, 28–30 октября 2003-его года.
- [Antonić, Ivana. «Predlogi USRED, NASRED, POSRED v sovremennom serbskom standartnom žyke». Meždunarodnaâ konferenciâ «Grammatika slavânskogo predloga» Moskovskij gosudarstvennij universitet im. M.V. Lomonosova, Filologiĉeskij fakul'tet, Labortoriâ obš'ej i komp'ûternoï leksikologii i leksikografii, Moskva, 28–30. oktâbrâ 2003-ego goda]
- Антонић, Ивана. „Синтакса и семантика падежа.” [У:] М. Ивић (ред.) Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. Синтакса савременога српског језика: проста реченица. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига; Нови Сад: Матица српска, 2005, 119–300.
- [Antonić, Ivana. „Sintaksa i semantika padeža”. [U:] M. Ivić (red.) Predrag Piper, Ivana Antonić, Vladislava Ružić, Sreto Tanasić, Ljudmila Popović, Branko Tošović. Sintaksa savremenoga srpskog jezika: проста reĉenica. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga; Novi Sad: Matica srpska, 2005, 119–300]
- Антонић, Ивана. „Предлози УСРЕД, НАСРЕД, ПОСРЕД у савременом стандардном српском језику”. Зборник Матице српске за славистику 67, 2005а: 129–136.

- [Antonić, Ivana. „Predlozi USRED, NASRED, POSRED u savremenom standardnom srpskom jeziku”. Zbornik Matice srpske za slavistiku, 67, 2005a: 129–136]
- Антонић, Ивана. „Предлог ОД у стандардном српском језику”. Научни састанак слависта у Вукове дане 35/1, 2006: 129–144.
- [Antonić, Ivana. „Predlog OD u standardnom srpskom jeziku”. Naučni sastanak slavista u Vukove dane 35/1, 2006: 129–144]
- Антонић, Ивана. „Синтакса и семантика предлога ДО”. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику L/1–2 [посвећено проф. др Мати Пижурици], 2007: 31–43.
- [Antonić, Ivana. „Sintaksa i semantika predloga DO”. Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku L/1–2 (posvećeno prof. dr Mati Pižurici), 2007: 31–43]
- Антонић, Ивана. „Предлог ДО у стандардном српском језику”. [У:] Г. Н. Гочев (съставител) Славјанските предлози. Сборник са публикувани статии на учасниците в меѓународниот проект «Славјанските предлози в синхронен и диахронен аспект: морфологија и синтаксис» с ръководител проф. д.ф.н. Майя Владимировна Всеволодова. Велико Търново: Издателство ИВИС, 2007а, 121–137.
- [Antonić, Ivana. „Predlog DO u standardnom srpskom jeziku”. [U:] G. N. Gotchev (sastavitelj) Slavânskite predlozi. Sbornik sa publikovani statii na učasnicite v meždunarodniâ projekt «Slavânskite predlozi v sinhronen i diahronen aspekt: morfologijâ i sintaksis» s rĳkovoditelj prof. d.f.n. Majâ Vladimirovna Vsevolodova. Veliko Tarnovo: Izdatelstvo IVIS, 2007a, 121–137]
- Антонић, Ивана. „Синтакса и семантика предлога ОКО”. [У:] М. Радовановић, П. Пипер (ур.) Семантичка проучавања српског језика. Београд: САНУ, Одељење језика и књижевности, 2008, 161–179.
- [Antonić, Ivana. „Sintaksa i semantika predloga OKO”. [U:] M. Radovanović, P. Piper (ur.) Semantička proučavanja srpskog jezika. Beograd: SANU, Odeljenje jezika i književnosti, 2008, 161–179]
- Антонић, Ивана. „Синтакса и семантика предлога ПРЕМА”. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику 54/2, 2011: 161–178.
- [Antonić, Ivana. „Sintaksa i semantika predloga PREMA”. Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku 54/2, 2011: 161–178]
- Антонић, Ивана. „Синтакса и семантика предлога ПРИ”. Наш језик 50/2, 2019: 257–266.
- [Antonić, Ivana. „Sintaksa i semantika predloga PRI”. Naš jezik 50/2, 2019: 257–266]
- Арсенијевић, Нада. „Акузатив с предлогом у савременом српском језику (I и II)”. Прештампано из Зборника Матице српске за филологију и лингвистику XLVI/1 (2003): 107–263 и XLVI/2 (2003): 53–216 (штампање завршено 2005).
- [Arsenijević, Nada. „Akuzativ s predlogom u savremenom srpskom jeziku (I i II)”. Preštampano iz Zbornika Matice srpske za filologiju i lingvistiku XLVI/1, 2003: 107–263 i XLVI/2, 2003: 53–216 (štampanje završeno 2005)]
- Всеволодова, М.В., О.В. Кукушкина, А.А. Поликарпов. Русские предлоги и средства предложного типа. Материалы к функционально-грамматическому описанию реального употребления. Книга 1: Введение в объективную грамматику и лексикографию русских предложных единиц. Под общ. ред. М.В. Всеволодовой. Книжный дом „ЛИБРОКОМ”, 2014.
- [Vsevolodova, M.V., O.V. Kukuškina, A.A. Polikarpov. Russkie predlogi i sredstva predložnago tipa. Materialy k funkcional’no-grammatičeskomu opisaniû real’nogo upotrebleniâ. Kniga 1: Vvedenie v ob’ektivnuû grammatiku i leksikografiju russkih predložnyh edinic. Pod obšč. red. M.V. Vsevolodovoj. Knižnyj dom „LIBROKOM”, 2014]
- Ђорђевић, Петар. Старословенски језик. Нови Сад: Матица српска, 1975.
- [Đorđević, Petar. Staroslovenski jezik. Novi Sad: Matica srpska, 1975]

- Павловић, Слободан. „Значења генитива с предлогом *b(p)ezь* у старосрпским повељама и писмима”. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLVII/1–2, 2004: 205–214.
- [Pavlović, Slobodan. „Značenja genitiva s predlogom *b(r)ezь* u starosrpskim poveljama i pismima”. Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku XLVII/1–2, 2004: 205–214]
- Павловић, Слободан. „Генитив с предлогом *ou* и његови синтаксички конкуренти у старосрпским повељама и писмима”. Зборник Матице српске за славистику 67, 2005: 65–76.
- [Pavlović, Slobodan. „Genitiv s predlogom *ou* i njegovi sintaksički konkurenti u starosrpskim poveljama i pismima”. Zbornik Matice srpske za slavistiku 67, 2005: 65–76]
- Павловић, Слободан. Детерминативни падежи у старосрпској пословноправној писмености. Нови Сад: Матица српска, 2006.
- [Pavlović, Slobodan. Determinativni padeži u starosrpskoj poslovnoj pismenosti. Novi Sad: Matica srpska, 2006]
- Пипер, Предраг. „Обележавање просторних односа предлошко-падежним конструкцијама у савременом руском и савременом српскохрватском књижевном језику”. Прилози проучавању језика 13–14, 1977–1978: 1–51.
- [Piper, Predrag. „Obeležavanje prostornih odnosa predloško-padežnim konstrukcijama u savremenom ruskom i savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku”. Prilozi proučavanju jezika 13–14, 1977–1978: 1–51]
- Пипер, Предраг. „Категоријални комплекс локализације: Спацијалност.” [У:] М. Ивић (ур.) Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Сreto Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. Синтакса савременог српског језика: проста реченица. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига; Нови Сад: Матица српска, 2005, 717–744.
- [Piper, Predrag. „Kategorijalni kompleks lokalizacije: Spacijalnost”. [U:] M. Ivić (ur.) Predrag Piper, Ivana Antonić, Vladislava Ružić, Sreto Tanasić, Ljudmila Popović, Branko Tošović. Sintaksa savremenoga srpskog jezika: prosta rečenica. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga; Novi Sad: Matica srpska, 2005, 717–744]
- Пипер, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Сreto Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. Синтакса савременог српског језика. Проста реченица. У редакцији академика Милке Ивић. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига; Нови Сад: Матица српска, 2005.
- [Piper, Predrag, Ivana Antonić, Vladislava Ružić, Sreto Tanasić, Ljudmila Popović, Branko Tošović. Sintaksa savremenog srpskog jezika. Prosta rečenica. U redakciji akademika Milke Ivić. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga; Novi Sad: Matica srpska, 2005]
- Antonić, Ivana. „Temporalni genitiv s predlogom USRED”. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLII [Посвећено сећању на академика Павла Ивића], 1999: 133–139.
- Piper, Predrag. “Language in Space and Space in Language”. [In:] M. Radovanović (ed.) Yugoslav General Linguistics. Amsterdam: John Benjamins, 1989: 241–263.
- Piper, Predrag. Jezik i prostor. Beograd: XX vek, 1997/2001² (dopunjeno izdanje).
- Rječnik JAZU: Rječnik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Извори

- АСК: Антологија српске књижевности. Београд: Учитељски факултет Универзитета у Београду и Microsoft, 2009.
[Antologija srpske književnosti. Beograd: Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu i Microsoft, 2009.]
- АСП: Јосић Вишњић, Мирослав. Антологија српских приповедача XIX и XX века. Београд: Филип Вишњић, 1999.
[Josić Višnjić, Miroslav. Antologija srpskih pripovedača XIX i XX veka. Beograd: Filip Višnjić, 1999.]
- ГОа: Олујић, Гордана. Седефна ружа и друге бајке. АСК, 2009.
[Olujić, Gordana. Sedefna ruža i druge bajke. ASK, 2009.]
- ГОб: Олујић, Гордана. Небеска река и друге бајке. АСК, 2009.
[Olujić, Gordana. Nebeska reka i druge bajke. ASK, 2009.]
- ГП: Петровић, Горан. Породичне сторије. Избор и поговор Александар Јерков. Београд: Моно и Мањана, 2011.
[Petrović, Goran. Poriđične storije. Izbor i pogovor Aleksandar Jerkov. Beograd: Mono i Manjana, 2011.]
- ДН: Ненадић, Добрило. Доротеј. АСК, 2009.
[Nenadić, Dobrilo. Dorotej. ASK, 2009.]
- ДЋ: Ћосић, Добрица. Корени. АСК, 2009.
[Ćosić, Dobrica. Koreni. ASK, 2009.]
- ЖТ: Требјешанин, Жарко. Представа о детету у српској култури. АСК, 2009.
[Trebješanin, Žarko. Predstava o detetu u srpskoj kulturi. ASK, 2009.]
- ЗБМСДН: Зборник Матице српске за друштвене науке, 180 (4/2021).
[Zbornik Matice srpske za društvene nauke, 180 (4/2021).]
- ИА: Андрић, Иво. Gralis-Korpus [НДЋ: На Дрини ћуприја. ТХ: Травничка хроника. ПА: Проклета авлија], http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/korporarium/gralis_korpus.html.
[Andrić, Ivo. Gralis-Korpus [НДЋ: Na Drini ćuprija. ТХ: Travnička hronika. ПА: Prokleta avlija], http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/korporarium/gralis_korpus.html.]
- МЦ: Црњански, Милош. Сеобе. АСК, 2010.
[Crnjanski, Miloš. Seobe. ASK, 2010.]
- МЦ2: Црњански, Милош. Друга књига сеоба. АСК, 2010.
[Crnjanski, Miloš. Druga knjiga seoba. ASK, 2010.]
- НП: Петковић, Новица. Два српска романа. АСК, 2010.
[Petković, Novica. Dva srpska romana. ASK, 2010.]
- СВЈ: Велмар Јанковић, Светлана. Дорћол. АСК, 2009.
[Velmar Janković, Svetlana. Dorćol. ASK, 2009.]
- ВД: Драшковић, Вук. Александар од Југославије. Београд: Laguna, 2018⁴.
- ДВ: Великић, Драган. Руски прозор. Београд: Laguna, 2014.
- СС: Селенић, Слободан. Очеви и очи. Београд: Prosveta, 1985.

Ивана Антонић

СИНТАКСИС И СЕМАНТИКА ПРЕДЛОГА *НИЗ* ('ВНИЗ (ПО)'; 'ВДОЛЬ (ПО)') В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В статье на основе корпусного материала представлены морфология, синтаксис, синтаксическая семантика и семантика предлога *НИЗ* ('вниз (по)'; 'вдоль (по)') как структурного элемента винительного падежа с предлогом в литературном сербском языке. Эта формальная структура реализуется только в пространственном семантическом поле, при чем только в субполе пространственной локализации, но не и в субполе пространственной транслокализации, хотя практически появляется исключительно с глаголами движения, т.е. с глаголами с признаком «динамичность» (+), но которые реализуются только с признаком «однаправленность» (-). Центральным смыслом падежной структуры с этим предлогом является пространственная идентификация локативного типа – интралокализация с признаком «направление» (+), специфицированным как перемещение или протяжённость по поверхности локализатора (перлативность) вниз/книз 'сверху вниз' ('от верха к низу') = 'от пространственно более высокой к пространственно более низкой точке'. Дифференциальной характеристикой локализатора является вертикальная или наклонная под разными углами плоскость (*спуштати се НИЗ брдо / стрмину / степенице / олук* 'спускаться вниз – с холма (по холму) / по скату / по лестнице / по жёлобу'; *сузе лију НИЗ лице* 'слезы текут вниз по лицу'; *јежа пролази НИЗ кичму* 'озноб проходит вниз по позвоночнику'), или горизонтальная плоскость, для которой флюидное течение или подъём и падение являются имманентными свойствами (*пловити НИЗ реку / воду* 'плыть вниз по реке / воде' ('плыть вниз по течению реки / воды'); *одмицали су НИЗ друм* 'они удалялись вдоль по дороге'). Объектами локализации в движении являются одушевленные сущности, реже предметные объекты, наземные транспортные средства, плавучие объекты и текущие флюиды. Падежная структура с предлогом *НИЗ* при определенных синтаксико-семантических условиях, точнее при установлении своеобразного семантико-логического противоречия между тремя элементами пространственной ситуации – объектом локализации, глагольным действием и локализатором – может выступать и в субполе пространственной идентификации ориентационного типа, т.е. подразумевать экстралокализацию, при этом с признаком латеральности и проксимальности: движение, протяжённость или выстраивание в ряд объекта/объектов локализации на параллельной линии с боковой стороны локализатора, длина которого является характерной величиной, или удлиненность – характерной формой (*пут иде НИЗ Дрину* 'дорога идет вдоль Дрины'; *шума се пружала НИЗ воду* 'лес тянулся вдоль воды'; *куће су се низале НИЗ реку* 'дома выстроились (в ряд) вдоль реки'). Падежная структура с предлогом *НИЗ* реализуется преимущественно в области конкретных пространственных отношений. Абстрактные локализаторы встречаются редко, и, как правило, речь идет о понятиях, концептуализируемых как текущие флюиды (*бриге ће отпловити низ време* 'заботы ушьвут вниз по (течению) времени'); в этом случае возможна только интралокализация. Появление этой конструкции в идиомах также основано на интралокализации (*ићи низ длаку* 'ходить на цыпочках / ползать в ногах' = 'льстить', 'подлизываться'; *пустити низ воду* 'отпустить в свободное плавание' / 'отпустить ситуацию' = 'опустить руки' = 'сдаваться').

Ключевые слова: языкознание, сербский язык, синтаксис, синтаксическая семантика, семантика, винительный падеж, предлог *НИЗ* ('вниз (по)'; 'вдоль (по)'), пространственность.

Перевел Дойчил Войводић

Славистика XXVI/1 (2022)